

*А.М. Магурчак
(м. Київ)*

ЛИСТИ В. ВИННИЧЕНКА ДО А. ЖУКА

В статті репрезентовано листування українського громадсько-політичного діяча В.Винниченка до А.Жука, яке хронологічно охоплює 1911–1914 рр. та тематично відбиває внутрі партійне життя УСДРП та їх міжособистісні відносини.

В статье представлена переписка украинского общественно-политического деятеля В.Винниченка к А.Жуку, которая хронологически охватывает 1911–1914 гг. и тематически отражает внутривнутрипартийную жизнь УСДРП и межличностные отношения.

The publication is presented correspondence Ukrainian public-political figure Volodymyr Vinnichenko to Andrey Zhuka, which chronologic engulfs 1911–1914 and tematichnovidbivae inwardly party life of USDRP and interpersonality relations.

У Національному архіві Канади зберігається без перебільшення унікальний архів Андрія Жука, який чекає на свого дослідника. Саме в ньому знаходяться кілька сотень кореспонденцій, котрі фактично охоплюють весь його життєвий шлях. Серед них яскраво виокремлюється листування з Володимиром Винниченком (National Archive of Canada MG30 C167. — Volum 4. — File 12).

Постать А.Жука (1880–1968 рр.) не є такою відомою як В. Винниченко. Він народився у селі Вовчок Полтавської губернії, з 1899 р. працюючи в земській управі, взяв участь у нелегальному українському політичному русі. Будучи членом РУП й УСДРП (входив до Центрального Комітету останньої), А. Жук працював у партійній пресі. В 1906 р. він був ув'язнений; наступного року змушений був емігрувати до Галичини, де продовжував роботу в УСДРП, а з 1912 р. став одним із фундаторів Українського інформаційного комітету (з 1914 р. — СВУ), працював у ньому в Відні до 1918 р., був членом МЗС УНР. Згодом у закордонному центрі ЗУНР А.Жук став видавцем та журналістом. У 1930 р. він повернувся до Львова, де взяв участь в українському кооперативному русі. З окупацією міста радянськими військами, А. Жук з родиною емігрував до Відня.

Також складною була доля і Володимира Винниченка (1880–1951 рр.) — вихідця із селянської родини на Кіровоградщині. З 1905 р. він входив до керівного ядра Української соціал-демократичної робітничої партії, з 1907 р. — член її ЦК. Протягом 1905–1917 рр. перебував на напівлегальному й нелегальному становищі в Російській імперії. Саме в той час відбувся злет його літературного

таланту. Після лютневої революції 1917 р. він став одним із лідерів національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр. Зокрема протягом травня–червня 1917 р. В. Винниченка очолював українську делегацію, котра передала Тимчасовому уряду вимогу Центральної Ради про надання Україні автономії, був заступником голови УЦР, головою її Генерального секретаріату, Ради народних міністрів УНР. 18 вересня 1918 р. він став головою Українського національного союзу, на початку 1920-х рр. контактував із більшовицьким урядом України. В. Винниченко є автором численних публіцистичних і драматичних творів, а також тритомної мемуарно-публіцистичної праці «Відродження нації».

Листування між В. Винниченком та А. Жуком припало на нелегкі для УСДРП часи. У них яскраво ілюструється партійна боротьба й особистісні взаємовідносини. Зокрема В. Винниченко не сприймав закидів А. Жука про те, що соціалізм як політико-філософська течія не має підґрунтя в українському середовищі, особливо серед селянства. Будучи прихильником соціалістичних ідей, В. Винниченко поважав А. Жука не, дивлячись на світоглядні розбіжності між ними. Ця відмінність полягала у тому, що як він зазначав «соціалізм і політика для мене нерозривні. Тільки я дивлюся на перший, як на ціле, а на другу як на частину. Ви — навпаки». При цьому В. Винниченко закликав його визнати свою помилку. Також він співчував А. Жуку, в котрого із помешкання був викрадений партійний архів РУП і УСДРП. Очевидно, ініціатором цього «неморального вчинку» було керівництво київського осередку партії.

Несприйняття особи М. Порша — «провокатора серед українців» — та В. Степанківського, який, за словами В. Винниченка, «об'явив війну», яскраво ілюструє розбіжності усередині партії. Особливо це простежується щодо особи М. Порша. Посилаючись на непідтверджені документально вислови колишнього жандармара Бурцева, В. Винниченко звинувачував його в співробітництві із поліцією, хоча ці припущення А. Жук піддавав сумнівам. На це В. Винниченко закидав йому у необ'єктивності до М. Порша й застерігав про... «халепу, маючи зносини з сим чоловіком». Неполіткоректність В. Винниченка яскраво ілюструють його слова: «Це людина (М. Порш) з дуже тупими, дегенеративними інстинктами, а через те не чула, холодна і через дегенеративність егоїстична». Все це пояснюється боротьбою за керівництво в партії протягом 1904–1909 рр. М. Порш фактично монополізував його і відповідно проводив свою платформу, котра не завжди сприймалася В. Винниченком. А. Жук вважав деякі публікації останнього у часопису «Вперед» демагогічними, при цьому закидаючи йому в «без батьківстві».

Політична лінія Закордонної групи УСДРП, очолюваної А. Жуком, викликала невдоволення в В. Винниченка. У ній він вбачав намагання «оголосити себе єдиним представником партії», змінити соціал-демократичну платформу партії на націонал-демократичну та оголосити, що «соціалізму тепер нема місця на Україні». Якщо такі наміри наберуть серйозних рис, то В. Винниченко пропонував «розійтись по своїх напрямках» і був переконаний, що соціал-демократична лінія у партії буде збережена, оскільки «... в даний момент ми дужчі і матеріальними засобами і вірою в чистоту та щирість наших переконань...».

Підтримував В. Винниченко видання «Праці» — органу Закордонної групи УСДРП. Не зважаючи на те, що збірник був вузько партійний, ніякої «ересі» у ньому як про це зазначав М. Порш, В. Винниченко не вбачав, а навпаки, обіцяв подати кілька статей на теми «соціалістичної етики і богошукання», оскільки вони «порушують філософський ґрунт робітника і селянина».

Політичні розбіжності не впливали на особистісні стосунки. Яскравим прикладом цьому була фінансова допомога А. Жука В. Винниченку.

Дана кореспонденція публікується вперше. Збережені лексичні й морфологічні правописні особливості документів. Слова, котрі неможливо було прочитати, позначені символом*. Пропущенні місця взяті в квадратні дужки. Листи подані в хронологічній послідовності, хоча у деякій частині їх не вказується точна дата року, тому вони розміщені наприкінці.

Лист № 1

1–14/VIII 1912

Любий А ндрію!

Напишіть мені будь ласка, коли* я маю платити в банк, скільки і яким чином (може, просто Вам прислати). Вибачте, що турбую Вас своїми справами і прийміть мою щирю подяку за послугу.

Що у Вас чувати? Ви, розуміється, знаєте про Володин виступ і його захоплення місією возродителя гетьманських традицій. Чув я, що він покладає багато надій на тих, хто одцурався «драного соціалізму» (слова Степ[анківського]¹). Між іншим сподівається і на Вас. А мені, признаюсь, не віриться, щоб Ви, Андрію могли, дійсно, захопитися тим, що чуже Вам. Я суджу по собі. Ви, як і я, син села і його інтересів. Ви можете вважати, що соціалізм в даний момент на Україні менш корисний для селянства і пролетаріату, ніж звичайна культурна робота; Ви можете думати, що селянству більш потрібний тепер кооперативний союз, ніж с-д-чна організація! Але весь час Ви маєте на увазі ті традиції, на яких вирости, виховались, як любили традиції села, його темноти, пониження, убозтва і всього того, що бачили змалку. І я не вірю, щоб Ви могли все це забути, одпихнути во ім'я традицій гетьманства. Ваші обставини примушують Вас іноді іти проти себе, але не думаю, щоб Вам було вже так погано, щоб Ви одвернулись від всього того, чому стільки служили й любили. Я не веду* агітації, ні. Мені тільки боляче, що нас, мужичих синів, розеднують, перевертають на полупанків (морально) і користуються нами. Многим товаришам я не вірив з приводу їх соціалізма, а Вам завжди вірив найбільше, бо знав, що це Ваше діло, Ваших близьких людей. І хоча не згоджувався з Вами в деяких питаннях, але глибоко поважав Ваш ентузіазм і навіть фанатичність. Ради бога, Андрію, ще раз прошу, не подумайте, що я агітую, я розумію, що людей, у яких життя виробляє світогляд, загітувати не можна. Але я Вам хочу нагадати, що Ви — мужичий син, син тих самих хлопів, які на своїх ребрах виносили традиції

* Тут і далі підкреслення автора листів.

гетьманців, до яких нас кличе попівський син. Не сердьтесь на мене за це і хай Вам буде добре. Напишіть мені. Адреса на конверті. Вітаю Галю і цілую Іруську!

Вольдемар

Лист № 2

3/IX 1912

Дякую, Андрію, за прислане поквітування.

Не писав Вам того, що ... що писав? Очевидно, нам не добалакатись. Ви вважаєте мого листа у «Впереді»² за демагогію. Вам так хочеться думати і з цим нічого не зробиш. Так само, як і з іншими, на кого мій лист справив прикре враження. Признатись, для мене це і єсть приємно, бо яка ж рація була б у тому, коли б моїм противникам мої слова були приємні? Ви пишете також, що я даюся втягуватись кудись і радите мені здержуватись. Дякую за добру раду, Андрію, але ... мені тільки сумно від цього. Сумно того, до чого люди не вміють бути хоч трошки справедливими. З мого листа вчитали тільки те, що я назвав Володю монархістом і т. і. Це ж смішний, наївний виверт з Вашого боку і більше нічого! Ви шукаєте в листі такого місця, до якого б можна причепитись. Наївно думати, ніби я говорив про дійсні канчуки, кріпацтво і т. і. Ясно ж кожному, що тут говориться про дух, систему, про соціальні канчуки, про гніт одної кляси над другою, в якій би формі вона не була. Ви безстыдно стаєте на бік гнобителів і коли вам це говорять в лице, ви чіпляєтесь до слів. Як не сором Вам, Андрію, співати в унісон з цими поповичами, в крові яких сидить попівська спадщина здирства і нахабства?!

Прикрість тих, які немов ставляться до мене прихильно, мене не зачіпає. Коли вони, дійсно, поділяють мої погляди, коли вони ще мають сором, щоб не лизать тих самих канчуків, то до слів вони не причепляться. Ті ж які чіпляються, ті до мене ставляться не щиро-прихильно. Про яке ще ви мені говорите? У кого я повинен берегти його? У всіх спадкоємців гетьманів? Не діждуть! Чуєте, Андрію? Я мужицький син і таким зостанусь і не піду до панів запобігати їхньої ласки, не стану в їхню сторону.

Що ж до того, хто безбатченко, то про це судити не тим, хто сидить на шії батька, не тим, хто виправдує всякого рода канчуки, якими б великими ділами їх не називали ці соціальні вовкулаки!

І як сміють поповичі своїм нечистими устами творить свою брехливу, себелюбну хвалу тому батькові, якого продали. Гидота!*

Не сердьтесь і Ви за мою щирю одповідь, а краще будьте далі від тих, які мажуть вам губи медом похвали. Лучне загубить реноме у таких людців, ніж придбати, бо сумне таке реноме.

В. В[инниченко]

Лист № 3

25.IX.1912

Приватно я дістав Вашого листа, Андрію, якого Ви, яко голова З[акордонної] Г[рупи] У[країнської] С[оціал]-Д[емократії] розсилаєте її членам (мені, між іншим, невідомо чому не прислали). Мене вразило в йому те, що Ви називаєте себе соціал-демократом, кличете до роботи серед працюючого люду, до відновлення нашої с-д-ої партії. Це так розходитьсь з тим, що Ви мені приватно писали, так не пасує з виголошеними принципами молодокраїнства, що я не можу вдержатись, щоб не звернутись до Вас за поясненням. Говорю щиро, коли б це написав Степанківський, то я без всякого вагання зрозумів би, що тут якийсь підступ і більш нічого. Степанківського я, як і більшість тих, що краще знають його, вважаю за непорядну нечесну людину, героєм «таємниць*» (як колись Ви удачно схарактеризували його вчинки), здатного на всяку темну акцію, аби вона йому особисто дала задоволення. Всі його ламентатії про загальні завдання (навіть молодокраїнські) походять з його суто егоїстичних цілей. Вас же я вважав і вважаю за людину порядну і як до такої звертаюсь з проханням щиро й одверто сказати мені, що значить цей Ваш «циркуляр». Невже це «політика»? Бажання формально заявити себе активним діячем партії, видати циркуляр, одне-два числа журналу і потім на підставі цієї діяльності оголосити себе єдиним представником партії. А після того вже перевести її з соціал-демократичного табору в націонал-демократичний. Коли це, дійсно, так, то чи варто, Андрію, затівати таку довгу історію? Чи варто витратити стільки сил на неї? Як що Ви щиро вірите в свої цілі, в свою правду, то краще, на мою думку, віддати свій час і свої зусилля цим цілям. А то Ви будете видавати якусь виборчу платформу, прокламації, може, навіть кілька чисел «Праці»³, — все це видаватиме під печаттю Укр[аїнської] Соціал-Демократичної Партії. Братиме участь в цих виданнях* тріо (Ви, Степанк[івський] і Дорош[енко])⁴, говоритиме як соціал-демократи (як саме, то інша річ), — все це тільки закаламутить ту ясну позицію, в яку Ви поставили себе заявою Степанківського. Коли у вас є прихильники, то вони не знатимуть, що думати про Вас. І все це для чого? Для того, щоб потім зробити coup d'etat і оголосити, що соціалізму тепер нема місця на Україні, що соц[іал]-дем[ократична] партія перетворюється («еволюціонує») в малоукраїнську, що традиції РУП відновлені. Може, Вам це і пощастить зробити, але що тут такого особливо бажаного для Вас в смислі розвитку вашої роботи, дійсного діла? Майже нічого, бо Ви ж самі добре знаєте, що ми, соціал-демократи, чи так чи сяк, а будемо існувати, будемо робити так само, як і Ви, те, що вважаємо за краще. Коли вам і вдасться формально провести свою «політику», то по суті (і Вам це добре відомо) Ви не зможете знищити нас. Ну, хай не Ви, а ми закладемо нову соц[іал]-дем[ократичну] партію, що Вам поможеться? Коли є підстава для нашого руху, то ми все одно будемо існувати. Ви ж будете примушені перестати називать себе соціал-демократами. І вийде те саме, що вже є, тільки своєю «політикою» Ви загальмуєте і свій і наш розвиток. Давайте краще чесно та одверто розійдемося по своїх напрямках. Вам ходить по традиції минулого нашої партії? Але в тому є корінь і для Вас і для нас.

Ви беріть собі те, що Вам потрібно, а нам лишіть наше. Вірте, Андрію, що я не лукавлю і не від страху пишу до Вас так лагідно. Тепер я більше, ніж коли вірю, що Ваша течія слабша за нашу. Можливо, у майбутньому, як і всяка буржуазна партія та ще новонароджена, ви далеко переростете нас; але в даний момент ми дужчі і числом і матеріальними засобами і вірою в чистоту та щирість наших переконань, не заплямованих ніяким сумнівом в зрадництві. Думаю, що і формально, і по суті ми переможемо Вас, себто не дамося зробити над нами те насильство, якого хоче Степанківський. Але я передбачаю ті непорозуміння, зайву ворожнечу, трату сил на непотрібне нікому, передчуваю зріст сліпої ненависті через дрібниці, неважні, неістотні, і мені хочеться по мірі сил допомогти уникнути цього. Ворожнеча і боротьба мусить бути, але з приводу суті нашої в роботі, в розвитку нашої діяльності, а не на конференціях, не підтасовками голосів, не дрібницями формалізму.

Коли ж Ви щиро й переконано думаете те, що пишете в «циркулярному» листі, коли пересвідчені, що партія працюючого люду (соціал-демократія) на Україні має підстави для існування, коли визнаєте, що її розвитку треба допомагати, коли самі себе чесно, без хитрощів вважаєте за членів такої партії і хочете негукаво* працювати в ній і для неї, — то я і, думаю, всі наші товариші, підемо охоче назустріч Вашим намірам. Охоче забудемо твердження Степанківського, що на Україні нема й не може бути тепер соціал-демократії, (які Ви особисто піддержували в приватному листі і «опрокинули» в «циркулярному») охоче будемо брати участь разом з Вами в партійних виданнях і совісно йти до мирного розв'язання питань нашої політики та тактики (наприклад, хоч би питання виборів до 4^{ої} Думи (правда з великим запізненням) або з'єднання з Рос[ійською] С-Д[емократичною] П[артією] і всякі інші.

Ви знов можете мені сказати, щоб я не брався до того, чого не розумію, як сказали про мою відповідь Степанківському. Я ж скажу Вам, що тут нічого мудрого, Андрію, немає, і щоб мати право говорити про це, не треба бути чимось особливим. Коли Ви визнали за мною таке право, пам'ятаєте, як я написав листа до «Праці» про укр[аїнських] більшовиків та меншовиків? Тоді Ви хвалили мене, вітали мої тверезі і розумні думки і не думали, що я дався втягнути себе в непідходячу мені сферу політики. Бо тоді мої думки де в чому підкріпляти Ваші. Тепер ж, коли я виступаю проти Вас, Вам (може, й щиро) здається, що я «дався себе втягнути». А річ проста: ні тоді, ні тепер я нічого мудрого не говорив і не говорю, висловлюю тільки одверто і просто те що думаю, маючи весь час на увазі (як і тоді, так і тепер) розвиток робітничого руху і всього, що йому допомагає. Поділ на большевизм і менш[овиків], як і поділ на молодоукраїнців і ще когось шкодливо для укр[аїнського] робітничого руху, я і говорю це, як можу. На закінчення прошу простити мені різкість мого останнього листа до Вас, викликану, правда. Вашою ж різкістю. Сподіваюсь, що Ви мені одповісте на цього мого листа.

В. Винниченко

Лист № 4

30.IX.1912

Признаюсь Вам щиро, Андрію, я не розумію, чим я Вас образив? А в друкованому листі я не написав нічого такого, чого б не було в писаному приватному. Заговорити ж публічно я мусив, бо не тільки від Вас дістав листа з критикою моєї відповіді Степанківському. Були й інші «прихильники», яким я відповідав. А що я публічно заговорив про те, що Ви писали приватно, та й в цьому, мені здається, нема ніякої образи для Вас. Адже ж я писав не про особисті справи, а про громадські, публічні. Ше раз говорю справді не розумію, в чому саме образи. Може, в думках, висловлених там? В такому разі теж не розумію. Приватно я Вам писав далеко «палкіше» (як Ви висловлюєтесь). А тим часом Ви пишете, що в приватному листі для Вас не було нічого образливого. Одним словом, я не сподівався, що Ви подивитесь на справу з такого погляду. І коли хочете, то й я міг би образитись на Вас за дещо. Наприклад, за те, що Ви легковажно, верхоглядно разом з Вашими однодумцями дорікаєте (і смієтесь навіть з того), що я ніби, не розуміючись на справі, говорю про неї. Не хочу Вас переконувати, тільки для пояснення своєї думки скажу, що ця справа (справа соціалізму як взагалі, так особливо на Україні) знайома мені хоч би вже через одне те, що я стільки ж читав і знайомився з нею, як і всякий, хто вважає себе за політика. Але мало того, образа єсть в тому, що соціалізм для мене не тільки політика, соціологія, економіка, він — світогляд, етика, космогонія, він те, що трудно росте, але проросте в кожную пару соціального організму. Це (подекуди ще непомітна) бактерія, яка змінить хімічний склад світового людського тіла разом з його душею. За цей світогляд я вже багато потерпів не тільки від тих людей, які називаються урядом, але й тих, які звали і звать себе соціалістами. За цей світогляд я готовий ще терпіти, бо я від його не можу одірватися з такою самою фатальністю, як клітка дерева не може сама собою одірватися від всього його ества. Сказати мені, що я не розуміюсь на цьому, себто не думаю*, не болю, не шукаю (що тільки й єсть людським розумінням) я би мав право вважати за образу. Я цього не робив через те в даному разі, що чесний з собою, що я перед собою знаю, чи розуміюсь чи ні, чи болю чи так собі тільки говорю. І раз я чесно сам собі здаю, які не знають мене — не може мене ні образити, ні зворушити, а тільки викликать бажання вияснить їм непорозуміння. І то тільки таким людям, які, на мою думку, варті того.

Ви можете сказати, що тут ішло не о соціалізмі, а о формі поступування партій, о боротьбі за методи осягнення соціалізму, о політику і ближчу тактику організованих груп в даному разі групи-нації (української). Але я так не поділяю. Для мене нема політики соціаліста, який не має на меті розвиток ідей соціалізму. Національний момент для соціаліста є важний. Парламентські форми боротьби також. Форми державного устрою теж повинні його цікавити. Релігія, література, естетика, педагогіка, словом все — для соціаліста мусить мати значіння. В певний час, в певних умовах одні моменти займають домінуюче головніше місце. Так, наприклад, для укр[аїнських] соціалістів в даний момент

національне питання. Але в тому й річ, що розуміють під національним моментом. Він є частина складного цілого. Але деякі люди роблять його більше цілим. Тоді вони називають таку аномалію реальною політикою і взагалі політикою, «великими ділами» і т.п. Деякі роблять цей підлог свідомо, деякі ні. А для того, щоб надати своїм операціям вірогідний вигляд прикрашують їх всякими хитрими словами (називаючи їх «науковими»). Чим більше буде таких слів, туманності, превиспренности, там «науковіше» вважається підлог.

Так я розумію соціалізм, ту справу, про яку брався говорити. Отже соціалізм і політика для мене нерозривні. Тільки я дивлюся на перший, як на ціле, а на другу, як на частину. Ви — навпаки. Можливо, що я за національний момент міг би й на смерть піти (коли б трапилась така ситуація), але знов-таки робив би це в цілях цілого соціалізму, визволення пригнічених і всієї людськості. Політика ж (національна) пануючих кляс направлена до протилежного. Їм не треба цього цілого, у них є інше. Вони про його не говорять, іноді й самі не знають свідомо, але класовий інстинкт їм підказує, що треба робити. Недурно соціалісти перших часів так боялись національного моменту!

Отже, сподіваюсь, Ви розумієте, що я мав би також право образитись. Але цього не робив і не роблю. Міг би також образитись за «безбатченство», яке Ви накидаєте нам. Але не образився, а тільки обурився Вашою свідомою нещирістю.

Кілька днів тому я написав Вам листа з приводу циркуляра, так що не буду повторюватись. В цьому листі Ви все таки називаєте себе с-д-ом. Я хочу Вам вірити, але боюсь, що у Вас не вистачить мужества признатись, що ідеї молододукраїнства не погожуються з соціалізмом. Ви це й самі знаєте. І не знаю, як Ви вийдете з цього конфлікту (Коли, знов скажу, тут нема ніякої «політики»). У всякім разі од всієї душі щиро бажаю зостатись з Вами, Андрію, товаришем і партійним, і особистим. Образити я Вас не мав на меті, даю слова, просто обурився і висловив різко те, що думав. І тому за образу прохаю у Вас прощення і обіцяю бути толерантнішим у виразах (Але прошу з свого боку не давати мені приводів своїми виразами). На «крадіж» архіву я дивлюсь простіше, ніж Ви, і не бачу знов образи. Це — вчинок грубий, фізично насильний, але з мого погляду не є неморальний. З ворогами треба бути ворогом. «На війні як на війні». Степанківський сам оповістив нам війну. Ми прийняли виклик, Ви пам'ятаєте як ... вчинок з погляду моралі пригноблених? Удачним, ... і, значить, моральним, з нашого погляду, і поганим, шкідливим (для Вас) і, значить, неморальним, на Вашу думку. Заявою Степанківського Ви фактично поставили себе в ряди противників соціалізму. А раз так, то ми не можемо покладатись на те, що Ви будете з нами поводитись, як товариші. Дійсно, Чикаленко — мій приятель, але Ч. ніколи не був перекинчиком. Перекинчики ж (історія і досвід нам то показують) найбільш антипатичний елемент. Рідкі екземпляри мають пошану після свого зрадництва як в однім таборі, так і в другім. Степанківського хвалять, але разом з тим і зневажають ті ж самі, до кого він пристав. Вас я не вважаю перекинчиком, бо вірю, що Ви щиро ставитесь до тих питань, які виникли тепер, що Ви чесно думаєте і, коли буде потреба, так же чесно визнаєте

свою помилку (якщо обставини й умови покажуть Вам її). Я вірю, що Ви не можете начепити на себе якусь назву, щоб під її охороною свідомо шкодити тому, чим називаєтесь. І через те, коли Ви говорите, що Ви с[оціал]-д[емокра]т, я Вам вірю і вважаю своїм товаришем. І тепер на «крадіж» не погодився б і назвав би його неморальним вчинком.

Особисто ж у Вас нічого не «кралося» і тому особистої образи немає.

4-X

Гайдельберг

Цього листа писав Вам в той же день, як дістав Ваш, але обставини примусили мене не скінчити його. Писав у вагоні при дуже несприятливому настрої. Звичайно, я тримаюсь і тепер тих моїх думок, хоч висловив би їх може, інакше. Ви, певно, вже одповіли мені в Париж на мого останнього листа. Але я не мав змоги діждатись його, за кілька днів вернувся до Парижа і перечитаю.

Будь ласка, Андрію, напишіть мені, чи не може банк почекати мені на чергову виплату один-два місяці. У мене тепер така сила видатків, що я цілком заплутався в боргах. Я лічу свою матір, і це в мене одняло біля 2000 корон. Не маю, чим жити. Мушу якось виплутатись. Може, Вам неприємно після всього нашого спору робити мені якісь послуги, то, будь ласка, напишіть про це щиро і дайте адресу директора банку. Я розумію, що маю вигляд нахаби, звертаючись до Вас, але прошу мене вибачити і ствердно сказати, що Вам це неприємно. Всього Вам найкращого.

Лист № 5

1/II 1913

Любий Андрію!

Дуже дякую за послугу і за передмову. Донцов хитрий ... і нашим, і вашим Слави дожився. Нехай!

Мені писали з Москви, що на Ваше ім'я вислали 130 р. Будь ласка, сповістіть, як одержите, і напишіть, чи не міг би я якось меншими ... плата. У жінки маса іспитів, і на це треба грошей. А крім цього, всяка біда. Сьогодні вона витримала головніший. Вітає разом зі мною Вас і Галю сердечно!

Ваш Вол[ьдемар]

Лист № 6

9/II 1913

Париж

Любий Андрію! Користуючись Вашим дозволом, позволю собі ще раз звернутись до Вас в справі моєї позички.

Річ в тім, що я в даний момент не міг і не можу вислати потрібних грошей. Мене дуже підвели російські видавництва, затримавши висилку грошей. Я мушу тепер звертатись в інші місця за позичкою. Невідомо, скільки піде на це часу.

Гадаю у всякім разі, що на се вийде не більше двох тижнів. Будь ласка, побалакайте з товариством, чи не може воно подождати мені цей час. Я подам Вашу адресу для висилки грошей, можна? Сподіваюсь, що не будете на мене за це в претензії? Мені дуже досадно, що виходить така історія. Скажіть принаймні товариству, що я не маю на увазі робити щось шахрайне. Навпаки, весь час думав про те, щоб вчасно внести гроші. І от так мене підвели росіяни!

Як же стоять у Вас тепер справи з Степанківським? Чув я, що Ви не дуже великі приятелі з ним? Коли це правда, то я дуже радий за Вас.

Хай Вам буде добре! Вітаю Вас сердечно. Сподіваюсь, що напишете мені, як віднеслось товариство до моєї неохайності? Адреса та сама.

В. Винниченко

Лист № 7

Любий Андрію! Дуже дякую Вам за турботи і за улаштування моєї справи. Я зроблю надалі так, як Ви радите.

Хочу Вам давно написати в одній справі та все забуваю. Ми робили тут, у Бурцева, деякі заходи, щоб викрити провокаторів серед українців. Документально доведеного ми нічого не дізналися, але Бурцев⁵ назвав нам прізвище ... Порша⁶. Тут в Парижі живе тепер один жандарм, що втік від суду, (в справі Кулябка) і сей жандарм казав, що «літератор Порш» — «свой человек» і видатний «сотрудник» в охоранці. Жандарм ні від нас, ні від Бурцева сього прізвища не чув і сказав його сам. Бурцев, між инчим, також ніколи не чув до цього. Отже, майте се на увазі!

Щодо мене, то я давно вже не сумніваюся в тому, що сей індивід є провокатор. Довести, на жаль, я нічим не можу документальним, тому не говорю сього прилюдно. Але людей, які мають стосунки з ним, я вважаю за свій обов'язок попередити. Тепер тим паче, коли мої підозріння (та й не тільки мої, а багатьох товаришів!) підтверджуються, я мушу се сказати.

Що чувати у Вас? Війна буде? А амністія? Як Вам подобається цей глум російського дегенерата?

Ну, хай Вам буде добре! Серечно вітаю дружину і Ірусю! Жінка прилучає свій привіт!

В. В.

Одержано 22/III 1913

Лист № 8

30/IX 1913

Любий Андрію!

Коли маєте час і охоту побачитись зі мною, вийдіть у четверг на двірець до потягу, що іде з Чернівців на Відень о 8 ½ г. вечора. Я хочу побачитись з Вами й потиснути Вашу хорошу лапу!

Вольдемар

Лист № 9

15 XI [19]13

Любий Андрію!

Вибачте, що забарився з відповіддю, багато неприємностей довелось перепитати за цей час з помешканнями. Майже весь час пішов на переїзди, улаштування, знов переїзд і т. д.

Тепер моя адреса: M Kossevitak 99 rue Notre-Dame-des-Champs
Paris

Грошей в даний момент абсолютно не маю. Зробіть, голубе, як знайдете... Сором мені, що завдаю Вам стільки клопоту.

Чи читали Ви моє оповід[ання] в «Раді»⁷ — «Переможець»? Може, чули, що з його приводу говорять люди, а особливо п. Донцов? Дуже мені цікаво почути рецензії. Напишіть, коли чули.

Що чувати новенького у Львові? Не знаєте, де Басок⁸ і Степан[ківський]..? Якими аферами заняті тепер їхні благородні голови? Як здоров'я Ваше? Все збираєтесь в санаторій чи вже покинули сю думку?

Ви замість санаторію просто виїдьте тижнів на 2–3 зі Львова, приїджайте до Парижа! Га?

Ну, хай Вам буде й без Парижів ... санаторій добре.

Міцно стискаю руку
Вольд[емар]

Жінка й я вітаємо всю Вашу родину сердечно! А що таке за афера — Яцків-Панейко. Напишіть, я не чув.

Донцова⁹ ми просто виключили, це я знаю. Він лютиться й пиниться, але то нас не обходить.

Лист № 10

2.IV.[19]14

Любий Андрію! Пристїть мені, будь ласка, що я так довго не посилав грошей і не відповідав: думка була, що сам скоро буду у Львові. Однак обставини складаються інакше, 50 кар[бованців] я Вам вислав. Дістали Ви їх?

Що до Вашого питання, куди Вам поїхати на літо, то я боюсь, що не будуть радіти. З okazji забрали б ми Вас туди, де будемо самі, але, де ми будемо, — не знаємо, поки що ми живемо в Парижі, чекаючи ніжних звісток, від яких залежатиме наше дальше життя. Насамперед ж хочу ... в Росію на суд, згоджуючись на 1½ р. тюрми. Роблю з цього приводу заходи і чекаю від адвоката звістки: чи можна їхати. Коли виясниться, що мене засудять більше як на 1½ р., я не поїду, тоді треба міркувати про інше. Моя порада Вам така: їдьте десь у Швейцарію. В Італії літом занадто душно, а в Шв[ейцарії] якраз добре. Їдьте спочатку в Женеву, там розкатайтесь... у Кузьми різні місцевості та тоді й катайте далі. На мою думку, це єдине місце, де можна добре пожити в літі. Або коли хочете, їдьте туди, я був зимою. Це в Німеччині, в швейцарських ... горах.

Там було дуже гарно: пансіон-готель коштує 5½ — 6 марок на день, годують... дуже добре. Кімнати чудесні та ж... і містечко невеличке, спокійне. От як без мене будете? Лучче вже їдьте до Кузьми, він справить Вас туди, де є росіяни. А Ви не хотіли б заплатити півтора ... за спроможність жити на Україні ... Що нового у Вас? Як Ваші наслідники почувають себе? Цілуйте їх від далекого дяді. Бажаю Вам і дружині Вашій всього найкращого . Роза вітає Вас обох сердечно.

Ваш В. Виниченко

Лист № 11

*M. E. Kosserritch 8 rue Marie Rose
Paris
30-X*

Дякую, Андрію, за турботи! Сьогодні висилаю на Ваше ім'я 110 корон. Чи так я підписав векселя? Будь ласка, перебалакайте, щоб мені відстрочили місяців на кілька виплату останніх грошей. В ближчих місяцях ніяким способом не можу, бо так заплутався, що не знаю, чим жити буду. Хай я трошки оговтаюсь. Коли мені треба буде вислати знов і скільки? Напишіть, будь ласка.

Щодо другої частини Вашого листа, то я зараз не маю часу відповідати, напишу докладно потім. Тепер же тільки можу сказати Вам, що Ви даремно напосідаєте на Левка за «завітання», — ініціатива цього належить не йому. І навіщо Ви пишете такі речі, як виключення його з партії? Адже самі знаєте добре, що це тільки слова і незрівняно більша частина партійних членів (як і більшість Ц.К.) за такий намір Ваш висловить тільки Вам догану. Щодо «завітання» Вас в правах, то це робиться з огляду на Ваші публічні виступи, незгідні з програмою партії і постановами з'їздів. «Завітання» матиме характер часовий — до найближчої конференції чи з'їзду, які мають розглянути й остаточно рішити Вашу справу. Виступ Степанківського проти Юркевича¹⁰ знайшов відповідну оцінку в рос[ійських] партійних колах — його висміяли і більш нічого. Не думаю, щоб оголошенням факту одібрання у Вас архіву Ви могли пошкодити Левку чи кому б то не було. Ваші прихильники будуть незадоволені, а його прихильники — задоволені. Сам же по собі факт не має в собі нічого такого страшного, що його не можна виносити на люди. Не цим одбивається чи приваблюється симпатія до певного світогляду. Це дрібниця, про яку варто давно забути, а не роздмухувати. Всього найкращого В[олодимир] В[иниченко].

Лист № 12

Шановний товаришу!

Дістав «Працю» і дякую. Громада може взяти на продаж 10 пр[имірників], які й посилайте на її адрес. Адрес с-д. (укр[аїнських]) не маю, бо й їх нема. Є один Микола Богун, але напишіть йому самі, Я з ним ніяких зносин не маю. «Працю» ще не всю переглянув, але вона мені подобається. Щиро її вітаю.

З відрадою читав; вона у всякому разі показує, що можна не тільки балакати, але й робити.

На Громаду не пишійте, бо листи тепер розпечатуються. Адреса моя на др[угому] боці.

З привітом В. Винниченко

Лист № 13

Дорогий Андрію! Дуже-дуже дякую за турботи! Посилаю Вам підписаного векселя, але грошей не посилаю, бо немаю ні сантимата. Мене дуже обшахрала рос[ійські] видавництва. В двох пропало біля 1500 корон. Це мене так підрізало, що я ніяк не виплутаюсь. Будь ласка цей раз якось улаштуйте, а на другий термін (це — іюль?) я постараюсь дати корон 200–150, або й усі.

Що до «особи»*, то нема нічого дивного в його поведженню. Такі суб'єкти інакше й не можуть робити. Я дуже задоволений, що маю спромогу висловлювати свої обурення прилюдно — своїми роботами. «Особа» матиме втіху побачити себе в моєму новому романі, що друкується в «Дзвоні»¹¹ й Завтак. Звичайно, я не хочу давати портретів, але ... завжди мусить мати ґрунтом якусь реальну особу. «Особа» послужила мені ґрунтом для досить розповсюдженого типа.

Про Порша і його провокаторство навряд чи ми зможемо добути документальні докази. Се дуже рідко щастить добути. Але маємо ще раз говорити з Бурцевим з сього приводу. Жандарм той же простий солдат. Крім того, коли він мав необхідність тікати від суду, то, значить, був серйозно замішаний* в справі і стояв близько до них. А раз так, то нема нічого дивного, що йому відомі «сотрудники». З чого ради він казав би це прізвище, коли б не мав для того підстав? Ваші міркування Андрію, не витримують найменшої критики. Ви, власне, відноситесь необ'єктивно до Порша. Я, не криюсь, відносився і відношусь до цього чоловіка з такою огидою, яка мені самому часто здавалась незрозумілою й безпідставною. Один час я мав сам на себе підозріння, що таке відношення до його викликано його впливом серед товаришів, якого я не мав ... Але це неправда. Я почув до його глибоку антипатію як тільки зазнав, коли він ще не мав ніякого впливу, а, навпаки, був «підлеглим». І тепер після довгого знайомства з ним я знаю, через що була така антипатія. Це людина з дуже тупими, дегенеративними інстинктами, а через те не чула, холодна і через дегенеративність егоїстична. Що він може бути провокатором, в сьому ні я, ні люди, які того добре знають, не сумніваються. Чи він є ним? В цьому я також не сумніваюсь. На се я маю багато даних (не документальних на жаль!) Не буду Вам писати про них бо це дуже довго. Дані більш психологічного характеру, ніж матеріального. Але, на диво, у багатьох товаришів, сторонніх людей одночасно й незалежно одне від одного підозріння в провокації

* Мається на увазі М. Порш.

знали* на Порша. Чим се пояснити? Було декілька людей на різних кінцях Європи. Не зносячись про це, думали те саме.

Потім поводження самого Порша у Києві якраз підтверджує такі чутки про його. Знов таки поводження не офіційне, а приватне, але се не так важно. Що він мовчить ніби, це нічого не доводить. Що він може говорити? Але розпитатися того самого Муху¹², як він поводився у Києві? Так, що навіть сестра Мухи, людина далека від всяких партійних справ і підозрінь, мусила помітити, що Порш має всі дані на форменого провокатора і чоловіка в цьому смислі з дуже нечистим сумлінням і минулим.

Я Вас, Андрію, не агітую. Ради бога, не подумайте сього. Я до Вас чую щирю симпатію і пошану і мені хочеться, щоб Ви не попали коли-небудь в халепу, маючи зносини з сим чоловіком.

Може хутко побачимось і поговоримо докладніше. Ми на літо маємо намір виїхати на Буковину. Не знаю, як нам випаде. Чи не запізно ми кинулись шукати там собі помешкання! А Ви де будете в літі?

Так у Вас уже ціле сімейство завелось? Заздрю Вам, але сам настільки серйозно до сього ставлюсь, що в таких обставинах, як я тепер, вважаю негарним мати дітей. Муху все зробити, аби дати їм спромогу рости в добрих умовах. Ви з цього боку маєте кращі обставини. Ну, цілуйте від нас Ваших наслідників і побажайте їм побільше здоров'я, що найпотрібніше у цьому віці.

Жінка й я вітаємо Вас і Галю сердечно!

В[олодимир] В[инниченко]

У нас нового дуже мало. Гуртуємо росіян коло «Дзвону». Заповідається на добрі сили. Хутко П. Маслов дасть статтю. А також і інші. Аби средства, а справу можна добре поставити.

Муха вже на Рів'ярі. Але адреси його не знаю, Здається він на нас за щось образився і не пише. Як дізнаюсь, напишу? Міцно стискаю руку В[инниченко]

Моя адреса не та, що Ви завжди вживаєте, а така:

М-Еkossevivfch 8, rue Marie Rose, Paris.

Лист № 14

Дуже прошу вибачить мені, що нехутко відповідаю. Листа про моє відношення до «Праці» я не можу зараз написати, бо не знаю, чи «Праця» є орган якоїсь течії-фракції, чи просто групи с-д-ів, які хочуть працювати. Коли це є фракція, то я співчувати не можу, як не співчуваю і й групі, яка збирається воювати на папері з опортунізмом. Політика над тим, чого немає, мені здається смішною й непотрібною нікому забавкою. А що у нас немає руху, з яким би слід полемізувати, про це й говорить нема чого.

Я ще не перечитав пильно усю «Працю» (її в мене забрали й досі не можу витребувати назад). Перечитавши, напишу докладніше, коли Вам це цікаво, але потрібно. Але хотів би, щоб мені редакція «Праці» одповіла одверто, чи визнає вона себе органом якоїсь фракції, чи просто органом укр. с-д-ів, які дають місце

в йому всяким поглядам (які, розуміється, не суперечать основним тезам с-д-її). Коли друге, то всі мої симпатії на боці «Праці». Коли ж вона фракційна, то допомагати непотрібним розпадам я не маю ніякого бажання. Отже, чекаю відповіді. Потрібні Вам соц. органи обіцяли мені ... для Вас.

В[олодимир] В[инниченко]

Лист № 15

25.II

Дорогі товариші!

Прошу сповістити мене, чи одержали Ви мого «Листа до Праці». Я зараз маю трохи вільного часу, міг би написати статтю про богошукання, якби мав деякі матеріали. Коли маєте що-небудь (Луначарського, Пияханова і інших статті), пришліть мені, я спробую зайнятись. Хоча раніше кажу, що можу й нічого не зробити, бо веду дуже тяжке лічіння (нічого, крім двох-трьох сухарів на день не їм і абсолютно нічого не п'ю). Це дуже вимучує й виснажує. Так маю прожити 6 тижнів. Отже, поки ще можу рушити мозком, присилайте матеріал. У мене був у Парижі та я його так запакував, що не достану вже. Пишіть! Моя адреса.

Лист № 16

5.VIII

Любий Андрію

Сьогодні вислав на Ваше імя 115 корон. Дуже дякую за турботи. З інтересом чекаю обіцяного Вами листа.

Всього найкращого. Вітаю родину Вашу.

В. Винниченко

Лист № 17

29.I

Дорогі товариші! «Працю» я перечитав уважно. Ніякої «єресі» в ній не помітив. Правда, читав без передвзятої думки «правовірного». Деякі статті мені подобались своєю щирістю і тверезим поглядом на справу (стаття редакції) деякі літературно (Немирича).

Я не знаю, в якому смислі писали Ви мені про листа. Я з великою охотою напишу, що думаю про «Працю» і завдання партійних робітників. Мене це питання займало й займає. Крім того, маючи на увазі, що «Праця» органе вузькофракційний, хочу дати се кілька статей на тему соціалістичної етики і богошукання. Ці питання здаються мені першої ваги, бо порушують філософський ґрунт робітника і селянина. Я зараз зайнятий деякими чисто художніми працями, але, звільнившись трохи, сяду за статті. Коли виходить 2-е число «Пр[аці]»? Напишіть неодмінно і швидше. Вітаю усіх. В[олодимир] В[инниченко].

Обіцяних рев[олюційних] видань ще досі мені не дали.

¹ Степанківський Володимир (1885–1957 рр.) — український громадський і політичний діяч, член РУП, УСДРП (у 1904 р. член її ЦК.). З 1907 р. він перебував на еміграції в Швейцарії, Парижі й Лондоні. Починаючи з 1911 р. та під час Першої світової війни розвинув інформаційну діяльність про Україну, заснував у Льозані Українське бюро та видавав тижневик “L’Ukraine” (1915–1920 рр.), а в Берні у співпраці з Д. Донцовим “Korrespondenz der Nationalitäten Russlands”. Із середини 1920-х рр. відійшов від політичної діяльності.

² «Вперед» — тижневик, орган УСДРП, фракції “самостійників” в організаційних питаннях професійного руху, виходив у Львові з грудня 1911 до березня 1913 р. Співробітники В. Винниченко, Д. Донцов, Л. Юркевич.

³ Праця — загальнопартійний орган РУП, який виходив протягом 1900–1905 рр. у Львові.

⁴ Дорошенко Володимир (1879–1963 рр.) — громадсько-політичний діяч, літературознавець, перекладач, бібліограф; член РУП і УСДРП. У 1914–1918 рр. один із співробітників СВУ; працював у бібліотеці Наукового товариства імені Т. Шевченка; з 1949 проживав у США. Співпрацював у виданнях “Украинская жизнь”, “Киевская старина”, ЛНВ, “Рада”, “Діло”.

⁵ Бурцев — співробітник царської охоранки.

⁶ Порш Микола (1879–1944 рр.) — громадсько-політичний діяч, член РУП–УСДРП. У 1904–1910 рр. очолював партію. З 1917 р. — голова Всеукраїнської ради робітничих депутатів, член УЦР, Малої Ради, генеральний секретар праці, військових справ. У 1919–1921 рр. — посол УНР у Німеччині.

⁷ «Рада» — щоденна непартійна україномовна газета, яка виходила 1906–1914 рр. як продовження «Громадської Думки». Друкувалася на кошти Є. Чикаленка.

⁸ Меленевський Маркіян (1878 р. — ?) — український політичний діяч, член “Закордонного комітету” РУП, співробітник “Праці” й “Селянина”. Виступав проти самостійного існування УСДРП, входив до Полтавського комітету “Спілки”. В 1914–1917 рр. член президії Союзу визволення України. В 1920-х рр. переїхав до РСУР.

⁹ Донцов Дмитро (1883–1973 рр.) — громадсько-політичний діяч, публіцист та літературний критик, член РУП й УСДРП. У 1908 р. емігрував за кордон. У роки Першої світової війни — член і перший голова Союзу визволення України, керівник Українського пресового бюро в Берліні. За часів П. Скоропадського очолював Українське телеграфне агентство, потім — на еміграції: 1919–1921 рр. — голова Пресового бюро української дипломатичної місії в Швейцарії, з 1922 р. — редактор “Літературно-наукового вісника”; із 1947 р. мешкав у Канаді, автор низки філософських, політологічних та літературознавчих праць.

¹⁰ Юркевич Лев (1884 р. — ?) — український партійний діяч, публіцист, журналіст. Член РУП, УСДРП. Автор брошур: “Національна справа і робітництво”, “Класи і суспільство” й ін.

¹¹ «Дзвін» — літературно-мистецький та громадсько-політичний місячник соціал-демократичного напрямку, виходив за фінансової підтримки Л. Юркевича протягом 1913–1914 рр. (до початку війни вийшло 19 чч.) у Києві.

¹² Антонович Дмитро (1877–1945 рр.) — український історик мистецтва і театру, політичний діяч. Один із засновників РУП, редагував партійні видання “Гасло”,

“Селянин”, “Працю”. З 1906 р. на еміграції. Член СВУ, діяч УЦР (товариш голови УЦР, міністр морських справ, мистецтва. Протягом 1919–1920 рр. — керівник української дипломатичної місії в Італії. Був серед фундаторів Українського вільного університету, співзасновник Українського історико-філологічного товариства у Празі та директор Музею визвольної боротьби України у Празі. Іменем Д. Антоновича названо музей-архів Української вільної академії наук у США.